

נייר עמדה – תקני השיפוט והעומס השיפוטי לקראת אישור תקציב המדינה פרופ' טליה איינהורן*

1. מבוא

בעת שנעשתה הרפורמה בתקנות סדר הדין האזרחי (להלן – תקסד"א), נטען שבתי המשפט סובלים מעומס בלתי נסבל, שמספר השופטים בישראל נמוך בהשוואה למדינות ה-OECD, שההליכים מתמשכים ושיש סחבת.

הובטח שהתקנות החדשות תקצרנה את ההליכים ותייעלנה אותם, וכן שהן יביאו למודרניזציה בהתאם לצרכים של מדינה מפותחת במאה ה-21. הרפורמה נכנסה לתוקף ב-1 בינואר 2021, אך עד היום לא ראינו דו"ח המלמד על השפעתן על העומס בבתי המשפט.

עומס הוא תוצאה של הבעיות, לא בעיה בפני עצמה. רק לאחר איתור וניתוח הבעיות מהן סובלת מערכת המשפט ניתן יהיה לבחון מה יש לעשות כדי לסייע בפתרון הבעיה. לשם כך יש להשיב על השאלות הבאות:

❖ האם נערך איתור של הבעיות הקיימות במערכת?

❖ האם תקסד"א החדשות נתנו מענה לבעיות שאותרו?

❖ האם נקבעו יעדים מדידים שעל פיהם ניתן יהיה לברר את ההצלחה?

בדו"ח הנהלת ביהמ"ש לשנת 2017 – אגף פיתוח, תכנון ותקציבים, מחלקת כלכלה וסטטיסטיקה, נאמר שתיק אזרחי בביהמ"ש המחוזי מסתיים ב-16.4 חודשים בממוצע, ובבימ"ש השלום ב-11.5 חודשים בממוצע. משמע שלא בכל התיקים יש עומס.

ייתכן (ואף סביר להניח) כי יש קושי להסתמך על הנתונים הנזכרים, בשל היותם "ממוצעים". אך דווקא עובדה זו, מלמדת שסוגי תיקים שונים מגלמים בעיות שונות (ואולי קיימים סוגי תיקים שבהם כלל אין בעיות), וממילא שנדרשים פתרונות שונים. כדי לתת לכל "מחלה" את ה"תרופה" הנכונה, יש להציג נתונים שאינם "ממוצעים" אלא מפולחים.

אפיון הבעיות בסוגי התיקים חיוני גם כדי לקבוע מדדים צפויים, באופן שיאפשר לבחון בכלים מדידים את הנעשה בבתי המשפט.

בעת שהותקנו תקסד"א של הרפורמה, לא ניתנו לנו תשובות לשאלות האלה. כעת, כשהנהלת בתי המשפט דורשת תוספת תקנים ותקציב הגיעה העת להשיב עליהן.

2. תקצוב בתי המשפט בישראל – הגבוה ב-OECD

אחד העקרונות המנחים כשבאים לדון בתוספת תקנים ותקציב, הוא הצורך לערוך בחינה של עלויות מול תועלת.

* פרופסור למשפטים, חברה קבועה באקדמיה הבינלאומית למשפט השוואתי.

דו"ח מיוני 2013 שנעשה ב-OECD, לגבי הביצועים של הרשות השופטת במדינות החברות בארגון, מעלה כי ישראל משקיעה ברשות השופטת (כאחוז מהתמ"ג) באופן משמעותי יותר מכל מדינה אחרת בארגון. ר' הגרף בעמ' 20 לדו"ח שבאתר

<http://www.oecd.org/economy/growth/FINAL%20Civil%20Justice%20Policy%20Paper.pdf>

הדו"חות השנתיים של הרשות השופטת במדינת ישראל, שנעשו לפי חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998, לגבי השנים 2013, 2017 ו-2018, מצביעים על עלייה חדה בהשקעת המדינה ברשות השופטת. כך, למשל, ההוצאה על שכר השופטים זינקה מ-489,801 אלש"ח בשנת 2013 ל-607,127 אלש"ח בשנת 2017 ושוב ל-798,766 אלש"ח בשנת 2018 (וההוצאות על שכר רשמים, עובדי מינהל, עוזרים משפטיים, קלדניות ומתמחים הוא בהתאמה 462,950 אלש"ח ל-2013, 535,015 ב-2017 ו-564,062 אלש"ח ב-2018).

גם לעניין מספר השופטים, ההשוואה הראויה היא בין ישראל לבין מדינות שסדרי הדין שלהן הם בשיטת המשפט המקובל (אשר ישראל נמנית עימן). במדינות המשפט האזרחי (רוב מדינות ה-OECD) תפקיד השופט שונה בתכלית. בתיקים רבים שבישראל יושב בהם שופט אחד שם יושבים שלושה, וכל כיו"ב). בשל השוני בסדרי הדין, יש צורך במספר שופטים רב בהרבה מאשר במדינות המשפט המקובל. לפי דו"ח של מועצת אירופה מ-2018 בישראל יש בממוצע 9 שופטים על כל 100 אלף אזרחים, מספר הנמוך אמנם מהממוצע במדינות OECD, אבל גבוה בהרבה ממדינות המשפט המקובל – אנגליה, וויילס, סקוטלנד ואירלנד. באנגליה, המספר הוא 4 שופטים לכל 100 אלף איש ובוויילס, סקוטלנד ואירלנד – 3 שופטים ל-100,000. הטענה, כאילו אין בישראל די שופטים, איננה מבוססת. ר' בעמ' 103 –

<https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c>

בשורה התחתונה – ההוצאה על בתי המשפט בישראל גבוהה מעל ומעבר בהשוואה להוצאה בכל מדינות ה-OECD וגם מספר השופטים ביחס לגודל האוכלוסיה גבוה יותר מכפליים ממדינות המשפט המקובל, אשר אליהן יש להשוות את ישראל בהקשר זה.

3. בחינה כלכלית של השלכות הרפורמה על התקציב ועל המתדיינים

אימוץ הרפורמה בתקסד"א היה אמור לחייב עריכת בחינה כלכלית, שלא נעשתה, של השלכותיה על תקציב המדינה, מחד גיסא, ועל העלויות למתדיינים, מאידך גיסא.

בחינה כזאת התחייבה הן מהנחיית היועמ"ש לגבי חקיקת משנה (הנחיה מס' 2.3100 (60.012) מיום 1/11/1985, שעודכנה ב-9/11/2003) והן מהחלטת הממשלה להקטנת נטל הרגולציה (Regulatory Impact Assessment), שהמדינה מחויבת לה כלפי ה-OECD (ר' החלטת ממשלה מס' 2118 מיום 22/10/2014 בדבר הפחתת הנטל הרגולטורי).

סעיף 40 (א) לחוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985, מחייב את תקצוב הרפורמה בתקנות:

תקנות או הוראות מינהל שבביצוען כרוכה הוצאה או התחייבות להוצאה מתקציב המדינה לא יותקנו אלא אם כן ההוצאה או ההתחייבות תוקצבו בחוק התקציב השנתי לשנת הפעלתן הראשונה.

דוגמאות ספורות שבחינה כלכלית היתה צריכה להביא בחשבון:

❖ **יצירת המשרה החדשה של מזכירים משפטיים.**

❖ **הורדת סף ישיבות המהו"ת** [ר"ת – מידע, הערכה ותיאום, כלומר הליכי גישור שהצדדים יהיו חייבים לקיים עוד קודם שעניינם בא בפני שופט] מ-75,000 ₪ ל-40,000 ₪ **בלבד**, יחייב פגישות מהו"ת רבות יותר, כשכל פגישת מהו"ת מחייבת השקעת זמן של 5 גורמים לפחות (בהנחה שיש רק תובע אחד ורק נתבע אחד – התובע ובא כוחו, הנתבע ובא כוחו, ומגשר המהו"ת). לכך יש מחיר משקי משמעותי (גם אם בחלקו הצדדים נושאים בו). לכך יידרשו מגשרי מהו"ת רבים הרבה יותר. ההחלה של הליכי מהו"ת טרום משפט על הליכים שערכם נמוך תגרום לכך שלא יהיה כדאי כלל להגיש הליכים כאלה, פגיעה של ממש בנגישות האזרח לביהמ"ש.

❖ **שמיעת הליכים ברצף**, עלולה להביא לכך שזמן רב של השופטים ועורכי הדין יבזבז (אם בית המשפט קבע מספר ימים ברצף, והצדדים התפשרו בתחילת הדיון, אף שיש אפשרה ברכה, הרי שבית המשפט יוותר עם "ימים ברצף" שקשה לנצלם (בניגוד למצב של היעדר שמיעה ברצף). לכך יש גם השלכות למקרה של מחלה של עד או מומחה, ואף לדרישה ממומחים ועדים להיות זמינים זמן רב. עודף העבודה וכוח האדם יגולגלו על ידי בא כוחו, למתדיין הפרטי או לתקציב המדינה, אם המדינה היא הצד לדיון.

❖ **תוספות תקציביות לפרקליטים המייצגים את המדינה בהליכים אזרחיים**. בפגישה אצל שר המשפטים הקודם אמיר אוחנה, עמד ועד הפרקליטים על הצורך בתוספות תקציביות ניכרות לצורך הפעלת התקנות (כוח אדם, משכורות). יש לכמת סכומים אלה.

❖ **ניהול ההליך בעל פה**. בזבז זמן שיפוטי יקר. **על פי הרפורמה, ההליך מתנהל בעיקרו בעל פה, ועדים אינם נדרשים להגיש תצהירים קודם למתן העדות. דא עקא, שללא התצהירים יקשה מאוד על השופט לברר את האמת. השופט הרי צריך להכריע על פי דין בין גרסאות של בעלי דין שאינם בעצמם משפטנים**. דווקא רמאים ונוכלים מיטיבים לא פעם לעמוד על דוכן העדים ולהציג גירסה קוהרנטית בעוד שבעל הדין הישר והתמים מתבלבל מהשאלות ומאמציו לומר את האמת אינם בהכרח מתפרשים כהלכה. **החובה לתת גירסה כתובה בתצהיר מאלצת כל צד למסור גירסה סדורה שעליה ניתן לחקור אותו חקירה נגדית כהלכה ולהוכיח, או להפריך, לפי העניין את מהימנותה**. ואכן, באנגליה העיקרון הכללי שנקבע בחלק 32 הוא שהעדות בכתב של העד, הנושאת את חתימתו, תהווה את חקירתו הראשית, ועליה תבוא החקירה שכנגד (תקנה 32.4(1)). **בקיום ההליכים בעל פה יש בזבז זמן שיפוטי יקר**.

על אף שהבחינה לא נעשתה קודם לרפורמה, הגיעה העת לעשותה כעת.

4. אי ודאות לגבי הדין בישראל

מבחינת סדרי הדין, ישראל נמנית עם מדינות המשפט המקובל, אשר הדין בהן מתפתח מתקדים לתקדים. ככל שעולם המשפט נהיה מורכב יותר, יש צורך ביותר הלכות פסוקות שתכתבנה בידי בית המשפט העליון, הערכאה היחידה בישראל שהחלטותיה מחייבות את כלל הערכאות בישראל. אלא שבשנים החולפות אחוז ניכר מזמנו של בית המשפט מוקדש להליכי בג"ץ, הליכים שאין להם אח ורע בדמוקרטיה מערביות, אשר בהן יושב בית המשפט העליון כערכאה ראשונה ואחרונה שאין לה הכלים לברר עובדות על פי סדרי דין ודיני ראיות מתוקנים ולרדת לחקר האמת, בניגוד למקובל בעולם כאשר להליך בבית המשפט העליון, או בבית המשפט לחוקה, לפי העניין, קודם הליך בערכאה דיונית. זכות העמידה שניתנת באופן ייחודי בישראל לכל עותר ציבורי מטעם עצמו, להבדיל מהמקובל בעולם כאשר העותר חייב להיות נפגע אישי וישיר מהחוק

או מפעולת הרשות המבצעת, מגדילה במידה משמעותית את העומס על בית המשפט העליון. כך גם נכונותו של בית המשפט לא להסתפק ביישוב סכסוכים ומחלוקות בדרכי שלום על פי דין, אלא לפסוק בכל עניין הנתון למחלוקת ציבורית, גם אם מדובר בסוגיות פוליטיות, כלכליות או ביטחוניות, שאינן בתחום מומחיותם של השופטים כלל ועיקר, ואין להם עדיפות על פני הרשויות האחרות בקביעת הדין.

בשורה התחתונה, התוצאה היא שחסרות הלכות פסוקות בכל תחומי המשפט, שכן בית המשפט העליון הוא הערכאה היחידה שבכוחה לקבוע תקדימים מחייבים לכלל הערכאות. שלא כמקובל במדינות אחרות, אף כאשר אין הסכמה בין בתי המשפט המחוזיים לגבי הדין החל, בית המשפט העליון אינו חייב לפסוק הלכה ולקבוע תקדים מחייב. בהעדר ודאות לגבי הדין, אנשים נאלצים להגיע לבית המשפט כדי שזה יודיע להם את הדין ויישב את הסכסוכים ביניהם, דבר שיוצר עומס על המערכת. דא עקא, שבהעדר תקדימים, גם בתי המשפט בערכאות הנמוכות מתקשים לפסוק ומעדיפים לשלוח את הצדדים להליכי גישור ופישור, ובלבד שלא יאלצו לכתוב פסקי דין. אחת הדרכים להתגבר על העומס היא להעביר את הליכי בג"ץ לבתי המשפט המנהליים, שבהם יחוזקו סדרי הדין ודיני הראיות, ולייחד את ההליכים לבית המשפט העליון לערעורים בלבד בכל תחומי המשפט.

5. דו"ח חברת הייעוץ האסטרטגי שלדור

בדו"ח חברת הייעוץ האסטרטגי שלדור שבחן את יעילות הרשות השופטת ובין היתר שימש יסוד לרפורמה בתקסד"א (ועד היום מוסתר ברובו המכריע, פרט ל-18 עמודים מתוך כ-500 שנמסרו ללשכת עורכי הדין, שכללו ניתוח של ההליכים בבית הדין האזורי לעבודה בבאר שבע שלא היה רלוונטי כלל לרפורמה), יש הוראות ברורות לגבי הפעולות שעל השופט לבצע במהלך קדם המשפט. לגבי השלב שלקראת קדם המשפט הראשון נאמר שם –

"הכרה מוקדמת של התיק, עם חוזקותיו וחולשותיו והנושאים שבמחלוקת הינה הכלי המרכזי לצמצום מחלוקות וקידום מוקדם של פשרות. על השופט לקרוא את כתבי הטענות תוך שימת לב לנקודות החוזקה והחולשה של הצדדים, והבנת הפרמטרים של הוויכוח".

ועוד נאמר שם כי **"ניהול בלתי אפקטיבי של הליך קדם המשפט האזרחי הוא פקטור משמעותי בהתארכות ההליכים",** וגו'.

במקום זאת, העמידה הרפורמה שורת הליכים שעל הצדדים לנקוט טרום קדם-משפט, שיאריכו וייקרו את ההליכים, ועבור התובעים והנתבעים החלשים יותר – יחבלו ממש בנגישותם לביהמ"ש.

בעת הדיון ברפורמה לא הוצג בפני לשכת עורכי הדין, חרף בקשותינו, דו"ח שלדור במלואו, ולא ראינו בחינה של הבעיות שהביאו לעומס המורגש בבתי המשפט.

ראוי לדרוש את הצגת דו"ח שלדור במלואו לוועדה.

6. שתי בעיות לדוגמה בתחום סדר הדין האזרחי

6.1 עלות פגישת המהו"ת

כדוגמה לנושא שצריך להיבחן אני מביאה את פגישת המהו"ת [מרכז ההתמודדות ותמיכה]. אמנם בתק' 37(ד) נאמר כי "פגישת המהו"ת תתקיים בלא עלות", אך ברור שאין ארוחות חינם. ללא ספק, המדינה נדרשה להגדיל את מספר המגשרים שיקיימו את פגישת המהו"ת, על חשבון הציבור בכללותו, וההוצאה מתקציב המדינה היתה מן הסתם חייבת לגדול. בנוסף, קיימות העלויות האמיתיות של הצדדים, כמפורט להלן – ימי עבודה של בעלי הדין ושכר טירחת עורכי הדין שיפיעו מטעמם בהליך המהו"ת. אם יסרבו ללכת לגישור, מדובר בבזבז מידי של עלויות פגישת המהו"ת. אם יסכימו, יתוספו לכך עלויות המגשרים והליכי הגישור (ימי עבודה של הצדדים, שכ"ט עו"ד וכיו"ב הוצאות כרוכות).

בתקנות תשמ"ד הגיעו הצדדים להליך מהו"ת, מכוח תקנה 99, רק מ-75,000 ש"ח. וכן הוחרגו שם תובענות שעילתן בחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים. במסגרת הרפורמה הסף הורד ל-40,000 ₪ וההחרגה של חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים התאדתה. האם הובאו בחשבון העלויות, כאשר מוסיפים את התביעות הרבות מ-40,000 ל-75,000 ואת התביעות לפיצוי בגין תאונות דרכים? מדובר בעלויות משמעותיות מאוד לצדדים, עלויות של מגשרי מהו"ת, מספר מגשרי מהו"ת. בתביעות שערכן נמוך העלויות אינן מידתיות כלל ועיקר, ויש בהן פגיעה חמורה בנגישות התובעים לביהמ"ש.

גם אין לנו כל המידע (שהיינו שמצפים שיהיה) על תוצאות מהו"ת וכמה תיקים נגמרים בהליכים אלה. לא ברור לנו אם נעשתה עבודה על מספר המגשרים שיש, והעומס התקציבי, ועוד.

מכל מקום, הדעת נותנת שחלק ניכר מהתיקים המגיעים לגישור היו ממילא מסתיימים בפשרה.

יצוין כי בתקנה 99(ב) תשמ"ד נקבע כי "מנהל בתי המשפט רשאי להורות על הגבלת מספר התובענות שיופנו לפגישת מהו"ת בשים לב, בין השאר, למספר המגשרים ולתחומי התמחותם, ובלבד שהתובענות שיופנו כאמור ייבחנו באופן מדגמי; הודעה על הוראה כאמור תפורסם ברשומות". חשוב לדעת האם מנהל בתי המשפט עשה שימוש בהוראה זאת, ואם כן – מה היו תוצאות הבחינה המדגמית.

זאת ועוד – בתקנה 99ג תשמ"ד, כתוב שדין הזמנה למהו"ת זה כדין הזמנה לבית המשפט. ברפורמה ההוראה שונתה ובתקנה 37(ד) החדשה, נאמר "דינה של פגישת מהו"ת כדין דיון בבית המשפט". לא זו בלבד שיתכן שזה הופך את הליך הגישור לגלוי (פומבי), אלא שמעבר לכך: האם מגשר מהו"ת יכול לחקור את התובע? את המתייצבים? האם הוא יכול להטיל הוצאות? איזה סמכויות יש לו?

לא ייפלא שבאנגליה, על ביהמ"ש מוטלת החובה לבחון במהלך קדם המשפט האם ההליך מתאים להסדרה באמצעות הליך חלופי להליך המשפטי, ולא מחייבים את הצדדים באופן סיטוני בהליך גישור.

וכך צריך היה להיות גם אצלנו – קדם המשפט חייב להיות ההליך הראשון בכל דיון, ואם השופטים יגיעו מוכנים לדיון זה יעלה הדיון בתיק על פסים נכונים ומהירים ומערכת המשפט תתייעל.

6.2 הליכים קצרים ויעילים שהתאדו במסגרת הרפורמה

בשם היעילות, התאדו סוגי הליכים קצרים ויעילים שהיו כלי רב עזר ביישוב סכסוכים, דוגמת המרצת פתיחה (להליכים שאינם מעוררים כמעט בעיות עובדתיות. ר' גורן, עמ' 539-549), תביעה למתן חשבונות (חיונית בסוגי תביעות מסויימים. ר' גורן, עמ' 579-589), טען ביניים (כשבידי פלוני – בנק או בית מכירות פומביות, למשל – נכס והוא אינו יודע למי עליו למוסרו, לראובן או לשמעון. ר' גורן, עמ' 572-574), אבעיות (כלי חשוב ביותר לבוררים לברר את סמכותם. ר' גורן, עמ' 593-598).

בדיקה אמפירית רחוקה מאוד ממיצוי הנושא מצביעה על כך שיש, לכל הפחות, מאות המרצות פתיחה שנידונות מידי שנה בבתי משפט השלום והמחוזי. תובענות מסוג זה משפיעות לטובה על ממוצע אורך

ההליך. כמפורט בספרו של השופט גורן, *סוגיות בסדר דין אזרחי* (מהד' שלוש עשרה, עמ' 539) – **"השימוש בהליך זה הוא פונקציה ישירה של העומס בבית משפט מסוים. הליך זה נוצר על ידי המציאות והפסיקה לצורך פתרון עניינים דחופים ובלתי מסובכים מבחינה עובדתית, שאין טעם להמתין לפתרונם בתור המשפטים הרגיל המתין לדין, שכן ייתכן שבהגיע המועד לדין לא יהיה העניין אקטואלי עוד. יש לזכור כי סיבוך וקושי מבחינה משפטית אינם מונעים את השימוש בהליך".** חשוב להדגיש: נסיונו של השופט גורן, נשיא בית המשפט המחוזי בתל אביב (בדימ') לא יסולא בפז, ובמיוחד בעניין זה. עוד לפני ששימש כנשיא, היה השופט גורן יושב בהמרצות פתיחה, תוך פתרון מהיר של תיקים רבים.

להליכים אלה היתרון הגדול שהם גם זולים לבעלי הדין ונידונים במהירות בבתי המשפט. אין להבין מדוע בחרה הרפורמה להעביר תיקים אלה למסלול החתחתים הצפוי לתביעות רגילות. ויש, כמו טען ביניים או אבעיה, שאין להם כלל תחליף במסגרת התקנות הקיימות.

7. סיכום ומסקנות

א. עומס הוא תוצאה של הבעיות, לא בעיה בפני עצמה. רק לאחר איתור וניתוח הבעיות מהן סובלת מערכת המשפט ניתן יהיה לבחון מה יש לעשות כדי לסייע בפתרון הבעיה. בין היתר, יש לבחון האם נערך איתור של הבעיות הקיימות במערכת? האם תקנות סד"א שהותקנו במסגרת הרפורמה נתנו מענה לבעיות שאותרו? האם נקבעו יעדים מדידים שעל פיהם ניתן יהיה לברר את ההצלחה?

ב. העומס בבתי המשפט איננו נובע מתקצוב חסר שלהם, שכן התקצוב שלהם בישראל (יחסית לתמ"ג) גבוה בהרבה מהתקצוב בשאר מדינות ה-OECD, לרבות המדינות בהן קיימת שיטת המשפט האזרחית ואשר בהן מספר רב יותר (יחסית לגודל האוכלוסייה) של שופטים;

ג. מצבת השופטים בישראל ביחס לאוכלוסייה גדולה משמעותית מזו המקובלת במדינות ששיטת המשפט הנוהגת בהן היא שיטת המשפט המקובל;

ד. מאחר שהרפורמה בתקנות סדר הדין האזרחי היתה אמורה להביא להקטנת העומס במערכת, ראוי לבצע בחינה כלכלית של השלכות הרפורמה על התקציב ועל המתדיינים. ייתכן שדווקא הרפורמה הגדילה את העומס וייקרה את ההליכים, הן לתקציב הציבורי והן למתדיינים כמפורט, בין היתר, בדוגמאות המובאות לעיל לעניין פגישת המהו"ת וההליכים הקצרים והיעילים שהתאדו במסגרת הרפורמה.

ה. בשנים החולפות אחוז ניכר מזמנו של בית המשפט העליון מוקדש להליכי בג"ץ, שאין להם אח ורע בדמוקרטיה מערבית. כתוצאה מכך, חסרים תקדימים בכל תחומי המשפט, שכן בית המשפט העליון הוא הערכאה היחידה שבכוחה לקבוע תקדימים מחייבים לכלל הערכאות. בהעדר ודאות לגבי הדין, אנשים נאלצים להגיע לבית המשפט כדי שזה יודיע להם את תוכנו של הדין וייתב את הסכסוך על פיו, דבר שיוצר עומס על בתי המשפט. ואולם בהעדר תקדימים, גם בתי המשפט בערכאות הנמוכות מתקשים לפסוק ומעדיפים לשלוח את הצדדים להליכי גישור ופישור, ובלבד שלא יאלצו לכתוב פסקי דין. אחת הדרכים להתגבר על העומס היא להעביר את הליכי בג"ץ לבתי המשפט המנהליים, שבהם יחוזקו סדרי הדין ודיני הראיות, ולייחד את ההליכים לבית המשפט העליון לערעורים בלבד בכל תחומי המשפט.

ו. יש להציג בפני וועדת החוקה את הדו"ח המלא של חברת הייעוץ האסטרטגי שלדור להנהלת בתי המשפט, שבחן את יעילות בתי המשפט לפני הרפורמה בתקנות סדר הדין האזרחי.